

Die Komparation der beruflichen Statistiken von Prag und Budapest während der ersten Hälfte des Centenariums zeigt parallele, in gewissen Hinsichten fast identische Entwicklung zweier Grossstädte Mitteleuropas. Das rasche Wachstum der modernen Industrie und damit verbundenener Aufstieg der Zahl der Arbeiter war in beiden Städtengewissermassen verschieden. In Prag behielten in meisten Produktionszweigen die kleinen Betriebe ihre bedeutende Position, während in Budapest die Grossbetriebe schon im Jahre 1900 in mehreren Produktionszweigen eindeutig dominierten. Das führte zur Verschiedenheit in der Struktur der Arbeiterklasse beider Städte. Die Arbeiter aus den Werkstädten und Geschäften, die in Prag eine wichtigere Rolle als in Budapest spielten, behielten stärkere Züge der kleinbürgerlichen Mentalität im Lebensstil, und auch in der Ideologie.

Auch andere Seiten der Bevölkerungsstruktur beider Städte kann man vergleichen. In der Beseitigung des Analphabetentums hatte Prag einen bedeutenden Vorsprung. Im Jahre 1890 war sie mit 11,3 % der Analphabeten an erster Stelle in der ganzen Monarchie. Budapest hatte damals 26,5 % der Analphabeten, was mehr als Brno (14,5 %), Wien (15,5) oder Bratislava (25,9), aber weniger als Krakau (29,5), Zagreb (32,5), Klausenburg (38,4), oder Rom (39,3) war.

Die nationale Struktur beider Städte verdient auch eine Komparation.

Anteil verschiedener Nationalitäten an der Gesamtbevölkerung von Prag und Budapest 1880-1920 (in Prozenten)

	Prag			Budapest			
	Čechen	Deutsche	Andere	Madjaren	Deutsche	Slovaken	Andere
1880	86	14	-	57	34	6	3
1890	89	11	-	67	24	6	3
1900	93	7	-	80	14	3	3
1910	94	6	-	86	9	2	3
1920	94	5	1	90	6	2	2

Auch in der nationalen Struktur beider Städte sehen wir eine parallele Entwicklung. Der grosse Zuwanderungsstrom aus dem Lande brachte mehr Čechen nach Prag und mehr Ungarn nach Budapest. Die Zahl der deutschen Einwohner in Prag im Jahre 1880 war 43 Tausend, im Jahre 1910 38 Tausend und im Jahre 1921 30 Tausend. In Budapest im Jahre 1880 122 Tausend, 1910 79 Tausend und 1920 60 Tausend. Die nationale Entwicklung der Bevölkerung beider Städte verlief also ebenso parallell. Diese Tatsache bestätigt die Ähnlichkeit der sozialen Transformationen in Prag und Budapest und dieselbe Tendenz setzte sich in beiden Städten durch trotz der Verschiedenheit ihrer Position im politischen Leben der Habsburgermonarchie. Die starke tschechische und ungarische nationale Bewegung half bei der Akzeleration diese durch soziale Umstände bedingten Prozesses. In Budapest hatte sie die Unterstützung des ganzen Staatsapparates, in Prag dagegen verfügten die Tschechen nur mit den Mitteln der autonomen Stadtverwaltung. Entscheidene war dabei die soziale Entwicklung, die Veränderung der alten Hauptstädte in moderne industrielle Grossstädte, die durch ökonomische Entwicklung in der imperialistischen Phase des Kapitalismus in den letzten drei Jahrzehnten vor dem ersten Weltkriege verursacht wurde.

DÁNYI Dezső válasza a hozzászólásra:

Azt hiszem, hogy Prága és Bécs bármennyire is különböző Budapesttől, multjában, fejlődésében, nagyságrendjében, céljaiban, mégiscsak nagyon sok azonos, ugyanakkor nagyon sok különböző vonást is mutatott a száz éves, vagy talán még hosszabb fejlődés időszakában. Engem meglepett, hogy Bécsnek ugyanúgy voltak építészeti, városrendezési, társadalmi problémái, mint amilyen Budapestnek, és majdnem azok a nagyságrendek, mond-

hatnám azt, hogy olyan szervezési alakulatok formálódtak ki - gondolok én a telekspekuláció és egyéb problémákra - mint Budapesten.

Prága előttem ismert, ott kezdtem talán az életet az egyetemen, és talán azt kell mondanom, hogy az az éles megkülönböztetés, ami Prágában szemmel látható a társadalmi osztályok foglalkozási kategóriák egy-egy kerületben való összpontosulásánál, nem volt ennyire világos Budapesten. Volt néhány olyan kerület a múltban, amelyet talán egy-egy foglalkozási kategóriával jelezhetünk, vagy jellemezhetünk volna, azonban a fejlődése - most nem szabad a külvárosokra gondolni - azonban fejlődése, társadalmi összetétele a mi kerületeinknek még sem volt olyan egyszínű és eklatáns, mint a prágai kerületeké.

Én tudom, hogy Prága város fejlődése egy ideig megelőzte Pestét, aztán haladta meg Budapest Prága fejlődését gazdasági, társadalmi strukturában is eltért tőle, de mind a három város egy-egy ország fővárosa 100 év alatt nagyon sok azonos és nagyon sok különböző problémát, azt hiszem még megoldandó problémát vet föl, mindannyiunk, bécsiek, prágaiak, budapestiek számára.

BUDAPEST POLGÁROSODÁSÁNAK SAJÁTOSÁGAI RÓL (az elhangzott vita összefoglalása)

A várossegysítéstől számított hét évtizedről - a tényleges fővárossá válástól azonban egy jó évszázadról: a polgári korszak történetéről négy referátum és számos hozzászólás hangzott el. Az előadások és a hozzászólások a városfejlődés négy oldalát, négy szerveződési szintjét világították meg: a népesedést, a gazdasági fejlődést, a várospolitikai küzdelmeket és a sajátos nagyvárosi kultúra kifermálódását.

Az ülészakról szóló beszámolómban nem lehet feladatomban a referátumok és a viták eredményeinek elsorolása, még kevésbé értékelő összegezése. E beszámoló nem terjedhet többre, mint néhány jelentős eredmény és néhány megoldásra váró probléma jelzésére. Hogy e kettő: egy-egy új válasz és a nyomban felöltő kérdőjelek milyen szorosan összefüggenek, azt már az első - a kutatókat leginkább foglalkoztató - probléma is érzékelteti. Ülészakunk csaknem valamennyi előadásából előbukkant a kérdés: miért, hogyan, mikor vált Buda és Pest az ország fővárosává?

A válasz egyáltalán nem magától értetődő, sőt annyira összetett és annyira komplex kutatásokat igényel, hogy egyértelmű, tudományosan bizonyított választ az ülészak után sem adhatunk rá, ámbar a referátumok és viták közelebb vittek bennünket a tisztázáshoz. A válasz, mondom, nem magától értetődő: a 18. század közepéig-végéig az országnak nemcsak nem volt tényleges fővárosa, de még nem is dőlt el végérvényesen, hogy lesz-e és melyik lesz a modern főváros. Buda és Pest - a 18. század derekán provinciális kisvárosok. Buda inkább a múlt nagyságát idéző szomorú emlék, Pest forgalmas, de a jövőt még nem sejtető lokális forgalmi központ. Mégis a XVIII. század második felében a már élénk és már dinamikus Budapest az egyetlen főváros, - a török hódítást sinylő Balkántól eltekintve - amely létét vagy fővárosi rangját nem a fejedelmi abszolutizmusnak köszönheti, hanem jószerint annak ellenében, Bécs - a város és az udvar - féltékenységét, gyanakvását, gyakran visszaszorítási kísérleteit, elnyomását leküzdve vivta ki. Dehát a XVIII. század végén a két város jó kétharmad német, tizede zsidó, és a magyar etnikum aligha érte el a lakosság negyedét. Hogyan lett egy fél évszázad alatt ebből a provinciális, német többségű városból a magyar polgári állam központja?

Az előadások - elsősorban Ránki Györgynek a kérdést sokoldalúan elemző referátuma - rámutattak azokra a földrajzi adottságokra, Budapest centrális elhelyezkedésére, természetes közlekedési-kereskedelmi központ szerepére, különösen a külkereskedelemben, a felhalmozásban játszott jelentős szerepére, az iparosoknak a XIX. század elején is viszonylag nagy számára, amelyek már a tőkés fejlődés legkezdetén megalapozták Budapest dinamikus gazdasági növekedését. Teljesen egyetérthetünk azzal, hogy a földrajzi és a gazdasági tényezők voltak meghatározó jelentőségűek a fővárossá emelkedés folyamatában. Mindazonáltal marad még jónéhány megválaszolatlan kérdés, amelyre a hozzászólók rámutattak. Így például a más, ugyancsak gyorsan fejlődő, ugyancsak kedvező helyzetű, sőt egy vagy más szempontból előnyösebb hazai városokkal (Pozsonnyal, Győrrel, Debrecennel való összevetés). Hasonlóképpen további kutatást igényel, mennyit nyomott a latban a kereskedelmi- és pénztőke, mennyit az ipar hozzájárulása és mennyivel járult hozzá a liberális nemesség fővárosteremtő reformpolitikája.

E vitatott kérdéshez hadd fűzzem hozzá: a komplex vizsgálat során nagyobb súllyal kell figyelembe vennünk a társadalmi tényezőket. Igen valószínűnek tartom, hogy nem a kézműves elem, de nem is csupán a kereskedő réteg, hanem a modern szellemű tőkés vállalkozó képviselte a dinamizmust, elsősorban a kereskedelemben és a pénzületben, de az iparban, később a kiépülő közlekedésben, városépítésben, majd a tőkés nagyiparban is. Ezt a hipotézist mindenesetre erős érvekkel bizonyítja a tőkés vállalkozók aktív részvétele a reformkor küzdelmeiben és 1848-ban. A vállalkozó kereskedő-iparos - sőt vállalkozó értelmiségi-műszaki és munkás - sokféle elemből, etnikumból tevődött össze. Alkalmassint éppen e sokszínűség, az érdekek és kapcsolatok e pluralitása és a belőlük fakadt konkurrencia is a fejlődés hatékony serkentője volt, - amint a magyar birtokos nemesség, s a nemzeti arisz-